

ВИЩА ШКОЛА

УДК 378.14

О. Ю. АЖИППО

СУЧАСНИЙ СТАН І ПРОБЛЕМИ ІНДИВІДУАЛІЗОВАНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ

У статті проаналізовано різні підходи індивідуалізованого навчання, запропоновані українськими й зарубіжними вченими, і виявлено проблеми підвищення якості підготовки студентів у ВНЗ. Особливу увагу приділено вивченню внутрішньогрупової індивідуалізації в межах самостійної роботи, оскільки саме така форма роботи дає змогу забезпечувати завданнями для виконання в індивідуальному темпі. Висвітлено обставини, що гальмують використання індивідуалізованої навчальної роботи, та описано основні педагогічні умови успішної індивідуалізації навчання у ВНЗ. З'ясовано, що основною метою індивідуалізованої роботи є підвищення творчої активності, самостійності й відповідальності студентів, що можливе при використанні різноманітних форм організації навчального процесу, при цьому викладач повинен стати, насамперед, кваліфікованим помічником кожному студенту в його самостійній роботі, а вже потім – джерелом передачі знань. Вирішення зазначених проблем дасть змогу підвищити якість навчання студентів і створити цілісну систему індивідуалізованої підготовки фахівців у ВНЗ.

Ключові слова: індивідуалізація навчання, індивідуальний підхід, індивідуальні особливості.

Питання індивідуалізації навчання завжди привертало пильну увагу педагогів і психологів, тому має тривалу історію. Ще при індивідуальному навчанні, що широко застосовувалося в школах Стародавнього світу і Середньовіччя, вчителі стикалися з тим, що учні по-різному сприймали, засвоювали, запам'ятовували учбовий матеріал, не однаково проявляли ставлення до учбових занять і вольові зусилля. Тільки в умовах індивідуального навчання, коли вчитель здійснював педагогічний вплив на одного учня, що перебував поза колективом, була можливість враховувати його індивідуальні особливості. В умовах виникнення й розвитку капіталізму ця система виявилася неприйнятною. Вона вже не відповідала новому етапу розвитку соціально-економічного й культурного життя суспільства та з часом поступалася місцем класно-урочній системі. З її появою і постала суперечність між колективною формою навчання та індивідуальним характером засвоєння знань, проблема індивідуального підходу до учнів в навчанні. Становлення, розвиток і вирішення її відбувалося поступово: від простих правил, вимог враховувати індивідуальні особливості учнів до виділення їх у відповідний дидактичний принцип [7].

Мета статті – проаналізувати різні підходи індивідуалізованого навчання та виявити проблеми підвищення якості індивідуалізованої підготовки студентів у ВНЗ.

Методи дослідження: аналіз психолого-педагогічної, філософської, соціологічної літератури, аналіз документів, різні види анкетування та опитування.

Вирішення цієї проблеми здійснювалося поетапно. Перший етап зводився до розробки найзагальніших рекомендацій із вивчення й обліку індивідуальних особливостей учнів, їх реалізації. Найперші висловлювання про необхідність індивідуального підходу до учнів в умовах колективної роботи зроблені Я. А. Коменським засновником класно-урочної системи. У “Великій дидактиці” він виступив проти індивідуального навчання через його загальнокласний характер і показав необхідність поєднання організації індивідуальної та загальнокласної учбової діяльності [8].

Розробка теоретичного рівня індивідуального підходу до учнів у навчанні пов’язаний з великим російським педагогом, одним із засновників педагогічної науки й народної школи в Росії, К. Д. Ушинським. На його думку, основною умовою успішного навчання дитини є врахування його вікових, психологічних особливостей. Закликаючи вчителів глибоко й усесторонньо вивчати індивідуальні особливості школяра, К. Д. Ушинський писав: “Якщо педагогіка хоче виховати людину в усіх аспектах, то вона має, насамперед, пізнати його в усіх аспектах” [12, с. 639]. Йому належить ідея здійснення індивідуального підходу до учнів в умовах колективної роботи класу, яка й на сьогодні залишається відправною, засадничою, як ідея поєднання колективних і індивідуальних форм учбової роботи школярів на уроці.

Початок ХХІ ст. ознаменувався активними пошуками як у Росії, Україні, так і закордоном шляхів і способів індивідуалізації учбового процесу, які були націлені переважно на запобігання неуспішності й другорічництва. Це пов’язано з вирішенням завдань ліквідації неписьменності, здійснення загального обов’язкового навчання дітей, коли відсів із загальноосвітньої школи став суспільною проблемою.

Найрадикальніші й результативні спроби реалізувати ідею індивідуалізації навчання здійснені в США і Західній Європі. Основною тенденцією індивідуалізації навчання була модифікація та трансформація класно-урочної системи.

З найвідоміших і поширених систем навчання були Дальтон-план [15] і Віньєтка-план [16]. При Дальтон-плані навчання індивідуалізувалося переважно щодо темпу роботи, а при Віньєтка-плані відносно й учбового матеріалу. В обох випадках робочий день був розподілений на два етапи: перший – повністю присвячений індивідуальній роботі. Учні самостійно вивчали матеріал, розбитий на теми, до якого надавалася основна й додаткова література, та стислий конспект теми, супроводжуваний серією питань і відповідей на них. Одночасно кожний учень міг вивчати 5–6 предметів у спеціальних лабораторіях. Завершивши чергову тему, учень робив відмітку у своїй і груповій обліковій картках. Друга половина робочого дня присвячувалася загальнокласним заняттям. При Дальтон-плані їх проводили лише за другорядними предметами (фізична культура, ручна праця, малювання),

при Віньєтка-плані – за принципом індивідуалізації: учні могли вибирати собі заняття в групах за інтересами. Обидва ці плани себе не виправдали як системи переважно через те, що вони вимагали від учнів повної самостійності, для вчителя ж робота виявилася вельми важкою організаційно.

Поширення в Росії набув бригадно-лабораторний метод навчання. Клас розбивався на декілька груп, бригад, у яких разом з виконанням загальних завдань працювали й індивідуально над окремими розділами, темами програм.

Разом з позитивними аспектами бригадно-лабораторний метод мав істотні недоліки. Насамперед, недостатні педагогічне керівництво й контроль з боку вчителя за роботою кожного учня. Індивідуальний облік знань замінено колективним. Окремі учні, що потребують повсякденної уваги й допомоги, випадали з поля зору вчителя [9].

Протягом подальших десятиріч було запропоновано для індивідуалізації навчання чимало різних проєктів і планів. Так, більш ранні з них були максималістичні – педагоги прагнули індивідуалізувати майже весь учбовий процес. Для повоєнного періоду типовими є пошуки таких форм, які пов'язали б традиційні форми навчання з різними прийомами індивідуалізації.

Значне поглиблення в різнобічні аспекти розгляду принципу індивідуального підходу в навчанні відмітне з 50-х рр. ХХІ ст. Проблему індивідуального підходу до учнів як умову ефективності уроку досліджували В. М. Гладких і М. Д. Сонін.

Автори вивчали індивідуальний підхід при підготовці до уроку, під час проведення уроку й у позаурочний час.

Індивідуальний підхід при підготовці до уроку повинен полягати в тому, щоб на підставі передбачення можливих утруднень при сприйнятті нових знань передбачити, кого, про що запитати, кому дати індивідуальне додаткове завдання, які заходи допомоги будуть надані самим відстаючим учням, які індивідуальні завдання можна запропонувати учням-відмінникам, щоб вони працювали з достатньою напругою сил і не нудьгували на уроці тощо.

Під час проведення уроку вчитель пропонує учню повторити певний фрагмент висловлюваного матеріалу для того, щоб зрозуміти, наскільки добре розуміє він учбовий матеріал або надавати можливість, тим хто навчається, виказати свою думку з того або іншого питання, яке було висвітлене в розповіді вчителя [4].

Крім того, значно розширився круг досліджень з питань індивідуального підходу до учнів у процесі самостійної роботи. Зокрема, розглядалися питання сутності індивідуального підходу, його місця в системі дидактичних принципів типології заходів-завдань, для тих, хто навчається, і першочергових, для індивідуалізації їх самостійної учбової діяльності, здійснення вимог, що контролюють принцип індивідуального підходу в різних формах організації навчання, пов'язаних, насамперед, з самостійною діяльністю учнів [6].

Велику увагу у сфері індивідуалізації привертає і теорія навчання для досягнення цілей Б. С. Блума. В основі цієї теорії лежить така система навчання, використання якої дає змогу майже всім учням досягти основ-

них цілей навчання. Для кожного учня необхідно відводити час, відповідний його особистим здібностям, для повного засвоєння основного учбового матеріалу, без якого немислиме досягнення подальших цілей навчання [13].

На підставі свободи вибору, що залишається учням, Р. Ганье і Л. Бріггс подають такі варіанти індивідуалізації учбової роботи [14]:

1) незалежне навчання, де учень сам вибирає як учбовий матеріал, так і спосіб його вивчення, вчитель подає учбовий матеріал і є консультантом, цей варіант призначений переважно для збагачення;

2) вивчення самокероване, тут конкретні цілі й учбовий матеріал призначені вчителем, спосіб його засвоєння вибирає сам учень;

3) учбову роботу регулює учень, він самостійно визначає всі подальші умови або їх складові: учбовий матеріал, послідовність його вивчення, темп, самооцінка, вибір мети. Всі ці прийоми використовують як додаток до звичної обов'язкової учбової роботи та лише для певної кількості.

У подальшому з'явився новий аспект дослідження проблеми, що розглядається нами, – індивідуально-диференційований підхід до учнів за собою програмованого навчання. Використовування елементів програмованого навчання дало змогу посилити індивідуальний підхід до учнів у процесі засвоєння знань. За допомогою лінійних програм став варіюватися темп просування різних за швидкістю сприйняття й розуміння учбового матеріалу груп учнів. Розгалуження програми дало змогу індивідуалізувати не тільки темп її проходження, а й обсяг матеріалу, який вивчається.

Проблему індивідуалізації стилю діяльності подано в дослідженнях видатних психологів В. С. Мерліна та Є. О. Клімова [11]. Під стилем діяльності вони розуміють систему найефективніших прийомів і способів організації школярами своєї самостійної роботи. При цьому ступінь раціональності, ефективності стилю зумовлено характером ставлення школярів до навчання, наявністю у них знань, умінь і навичок, правильної організації власної діяльності. Встановлено, що індивідуальний стиль краще всього виховується в таких навчальних завданнях, які можуть бути однаково успішно виконані різними способами та прийомами. І, навпаки, жорстка регламентація способів і послідовності дій малоефективна для формування індивідуального стилю.

Одним із напрямів досліджень індивідуалізації навчання є вивчення його можливостей у боротьбі з неуспішністю. Найвідомішою працею в цій сфері є, безумовно, докторська дисертація Ю. К. Бабанського, присвячена оптимізації учбового процесу та запобіганню неуспішності учнів [1]. Виявлено комплекс чинників, які зумовлюють неуспішність школярів (прогалини у знаннях, дефекти в мисленні й у навичках учбової роботи, негативне ставлення до навчання, знижена працездатність тощо).

Одним із найзначущих досліджень у цій області в 60–70 рр. ХХ ст. можна виділити роботи М. І. Махмутова, А. О. Кірсанова та інших, в яких були розглянуто теоретичні основи індивідуального підходу, виходячи при цьому з аналізу самостійної учбової діяльності та класифікації завдань, які

використовують для самостійної роботи [7; 10]. Так, А. О. Кірсанов розглядає індивідуалізацію учбового процесу як систему, яка охоплює всі види учбової діяльності, що розвивається й динамічно функціонує [7].

Г. О. Данілочкіна розглядала індивідуалізоване навчання як засіб виховання пізнавальної самостійності при розвиваючому навчанні. При цьому індивідуальні завдання склалися з урахуванням відмінностей у рівні самостійності [5].

І. А. Чуріков використовував індивідуалізацію для підвищення пізнавальної активності учнів на базі безмашинного програмування з фізики в старших класах [2]. Він склав такі програмовані посібники, які були пристосовані до рівня пізнавальної активності школярів. Робота з цими засобами дала ефект, що виразився в підвищенні якості знань, рівня логічного мислення, пізнавальної самостійності та інтересів.

Найважливіше значення для нашого дослідження має вивчення внутрішньогрупової індивідуалізації в межах самостійної роботи, оскільки саме така форма роботи дає змогу давати різні завдання, які виконують в індивідуальному темпі ті, хто навчається. При складанні індивідуальних завдань необхідно враховувати: 1) рівень знань, умінь і навичок учнів; 2) загальні та спеціальні здібності; 3) учбові вміння; 4) пізнавальні інтереси та ін.

Водночас у ході дослідження з'ясовано ряд обставин, що гальмують використання індивідуалізованої учбової роботи. Найважливіші з них: нерозвиненість умінь самостійної роботи учнів; недостатність дидактичних матеріалів, що відповідають індивідуалізованій учбовій роботі.

Проблеми шкільної та вузівської індивідуалізації учбового процесу багато в чому схожі між собою. Вузівська індивідуалізація, як правило, здійснюється як через зовнішню педагогічну дію (викладачі, підручники, навчальні посібники, технічні засоби навчання тощо), так і індивідуальний стиль учбової діяльності кожного студента, який зумовлено рівнем розумового розвитку студента, його типологічними особливостями центральної нервової системи, стилем взаємостосунків між викладачами й студентами, мотивацією учбової діяльності тощо [3].

Основними педагогічними умовами успішної індивідуалізації навчання у ВНЗ є: взаємодія викладачів і студентів на основі співпраці; діагностика індивідуальних особливостей тих, хто навчається; активність студентів у процесі навчання; поєднання групових і індивідуальних форм учбової роботи; комплексне вживання активних форм і методів навчання; установка викладачів на реалізацію індивідуалізації навчання й умінь її здійснювати.

Основними індивідуальними особливостями особистості, що активно впливають на якість навчання студентів, є: учбова мотивація; ставлення до своєї майбутньої професії; знання, умінь, навички учбової діяльності; індивідуалізація особливостей психічних пізнавальних процесів, відповідальність, цілеспрямованість, працездатність тощо [3].

Індивідуалізація у ВНЗ здійснюється у два етапи. На першому – у студентів формуються умінь вчитися для подальшого забезпечення ними

індивідуального стилю навчання (навчання основам раціональної організації учбової праці, надання поступово зменшених доз допомоги при виникненні учбових утруднень, стимулювання пізнавального інтересу та професійної спрямованості учбового процесу). Другий етап навчання припускає створення дидактичних умов для формування індивідуального стилю навчання за допомогою дидактичних завдань, розрахованих на різні способи виконання, але рівнозначні за кінцевими результатами.

Таким чином, важливу роль в активізації учбової діяльності студентів відіграє їх розумова самостійність, задоволеність вибором майбутньої професії, пріоритетний розвиток таких особових якостей, як пізнавальна активність.

Основною метою індивідуалізованої роботи є підвищення творчої активності, самостійності й відповідальності студентів. Проте досягнення цієї мети можливе лише при використанні різноманітних форм організації індивідуальної роботи – як у вигляді додаткових аудиторних занять, так і в індивідуалізації навчання на лекціях, лабораторних і семінарських заняттях у вигляді лекцій-дискусій, проблемних лекцій, вивченні заданої теми в аудиторії студентами на основі доповіді одного зі студентів, виконання кожним студентом оригінального завдання тощо.

Крім того, для успішної індивідуалізованої роботи студентів необхідно сформувати позитивне ставлення до учбової праці, дати необхідні навички поводження з персональним комп'ютером, об'єктивно контролювати знання студентів за допомогою тестування і рейтингу, створити банк навчально-методичної літератури, переважно адаптованої для самостійної роботи, змінити форму взаємодії викладачів і студентів у напрямі демократизації цього процесу. Викладач повинен стати, насамперед, організатором учбового процесу, кваліфікованим помічником кожному студенту в його самостійній роботі, а вже потім – джерелом передачі знань.

Вирішення цих проблем дасть змогу не тільки підвищити якість навчання студентів, а й створити цілісну систему індивідуалізованої підготовки фахівців у ВНЗ.

Висновки. Питання індивідуалізації навчання завжди привертало пильну увагу педагогів і психологів, тому має тривалу історію. Її становлення і розвиток переважно передбачало врахування індивідуальних особливостей тих, хто навчається (стилем і темпом навчання, індивідуалізацією учбових завдань, розумовими здібностями тощо) і диференціацією навчання (навчання за різними навчальними планами та програмами), що відображає сучасні проблеми вузівського індивідуалізованого навчання, які пов'язані з вирішенням широкого кола організаційно-педагогічних задач (організація навчання та його дидактичне забезпечення).

Проблема вдосконалення процесу отримання знань у ВНЗ стає особливо актуальною, оскільки індивідуалізація навчання студентів, насамперед, передбачає інтенсифікацію пізнавальної діяльності, яка ґрунтується на сучасних методах і технологіях навчання (проблемному, комп'ютерному,

цикловому та інших), яку дають можливість студентам не тільки за короткий термін одержати необхідні професійні знання, уміння і навички, а й успішно поєднувати навчання у ВНЗ з іншими видами діяльності (заняття спортом, наукою, бізнесом тощо).

Список використаної літератури

1. Бабанский Ю. К. Оптимизация процесса обучения (аспект предупреждения неуспеваемости школьников) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук / Ю. К. Бабанский. – Москва, 1973. – 35 с.
2. Чуриков И. А. Индивидуально-дифференцированный подход к учащимся как эффективное средство активизации их познавательной деятельности : автореф. дис. ... канд. пед. наук / И. А. Чуриков. – Казань, 1973. – 29 с.
3. Ветрова З. Д. Индивидуальный подход к студентам в процессе учебной деятельности (на материале обучения иностранным языкам в неязыковом вузе) : автореф. дис. ... канд. пед. наук / З. Д. Ветрова. – Ленинград, 1982. – 20с.
4. Гладких В. И. Индивидуальный подход к учащимся в условиях эффективности урока в 5-х классах : автор. дис. ... канд. пед. наук / В. И. Гладких. – Ленинград, 1961. – 22 с.
5. Данилочкина Г. А. Индивидуализация обучения как средство развития познавательной самостоятельности учащихся (на материале преподавания математики в старших классах) : автор. дис. ... канд. пед. наук / Г. А. Данилочкина. – Москва, 1973. – 19 с.
6. Зимкин Н. В. Роль физического развития и физической подготовленности в повышении эффективности физического и умственного труда / Н. В. Зимкин // Физиологические основы повышения эффективности труда. – Ленинград : ГДО-ИФК, 1978. – С. 66.
7. Кирсанов А. А. Индивидуализация учебной деятельности как педагогическая проблема / А. А. Кирсанов. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1982. – 224 с.
8. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения : в 2 т. / Я. А. Коменский. – Москва : Педагогика, 1982. – 656 с.
9. Королев Ф. Ф. Очерки истории советской школы и педагогики / Ф. Ф. Королев, Т. Д. Корейчик, З. И. Равкин. – Москва : Учпедгиз, 1961. – 137 с.
10. Махмутов М. И. Теория и практика проблемного обучения / М. И. Махмутов. – Казань : Из-во Казанского ун-та, 1972. – 224 с.
11. Мерлин В. С. Формирование индивидуального стиля деятельности в процессе обучения / В. С. Мерлин, Е. А. Климов // Советская педагогика. – 1967. – № 4. – С. 21–28.
12. Ушинский К. Д. Собрание сочинений / К. Д. Ушинский. – Москва : АНН СССР, 1954. – Т. 2. – 655 с.
13. Bloom B. S. Taxonomy of Educational Objectives / B. S. Bloom // The Classification of Educational goals. Handbook J: Cognitive Domain. – New York, 1967.
14. Gagne R. M. Principles of Instructional Design / R. M. Gagne, L. J. Briggs. – second ed. – New York, 1979.
15. Petersen P. Der Kleine lena-Plan. 13/14 Auflage. – Landensalza, 1924.
16. Washburne C. W. Wimetka / C. Washburne // School and Society. – Jan. 12. – № 733.

Стаття надійшла до редакції 06.02.2015.

Ажиппо А. Ю. Современное состояние и проблемы индивидуализированного обучения студентов

В статье проанализированы различные подходы индивидуализированного обучения, предложенные отечественными и зарубежными учеными, и выявлены проблемы повышения качества подготовки студентов в вузе. Особое внимание уделено изучению внутригрупповой индивидуализации в рамках самостоятельной работы, поскольку именно такая форма работы позволяет давать учащимся разные задачи, выполняе-

мые в индивидуальном темпе. Представлены обстоятельства, тормозящие использование индивидуализированной учебной работы, и описываются основные педагогические условия успешной индивидуализации обучения в вузе. Выяснено, что основной целью индивидуализированной работы является повышение творческой активности, самостоятельности и ответственности студентов, что возможно при использовании разнообразных форм организации учебного процесса, при этом преподаватель должен стать, прежде всего, квалифицированным помощником каждому студенту в его самостоятельной работе, а уже потом – источником передачи знаний. Решение указанных проблем позволит повысить качество обучения студентов и создать целостную систему индивидуализированной подготовки специалистов в вузе.

Ключевые слова: индивидуализация обучения, индивидуальный подход, индивидуальные особенности.

Aghyppo A. Modern Being and Problems of the Individualized Teaching of Students

The purpose of article is the analysis of various approaches of the individualized training offered by home and foreign scientists, and identification of problems of improvement of quality of training of students in higher education institution. The training individualization question always drew close attention of teachers and psychologists and has long history. Its formation and development generally coordinated taking into account specific features of the pupils and differentiation of training displaying modern problems of the high school individualized training which are connected with the solution of a wide range of organizational and pedagogical tasks. The problem of improvement of process of knowledge acquisition in higher education institution becomes especially actual because the individualization of training in students is connected, first of all, with an intensification of cognitive activity which is based on modern methods and technologies of training which give the chance to students not only for shorter term to gain necessary professional knowledge, skills, but also successfully to combine training in higher education institution with other kinds of activity. The special attention is paid to studying of an intra group individualization within independent work as such form of work allows to give to pupils different tasks which are carried out at individual speed. The circumstances which are slowing down use of the individualized study are found out and the main pedagogical conditions of a successful individualization of training in higher education institution are described. The author comes to a conclusion that a main objective of the individualized work is increase of creative activity, independence and responsibility of students. Achievement of this purpose is possible when using various forms of the organization of educational process, and the teacher has to become first of all the qualified assistant to each student in his independent work, and already then – a source of transfer of knowledge. The solution of the specified problems will allow to increase quality of training of students and to create complete system of the individualized training of specialists in higher education institution.

Key words: individualization of teaching, individual approach, individual features.